

Лела Милошевић Радловић¹
Сузана Марковић Крстић²
Ненад Станојевић³
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за социологију

Прегледни научни рад
UDK 316:061.22(497.11 Ниш):001
Примљено: 09.12.2021.
Ревидирана верзија: 18.1.2022.
Одобрено за штампу: 19.1.2022.
DOI: 10.46630/gsoc.28.2022.08

ДОПРИНОС ЦЕНТРА ЗА СОЦИОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ РАЗВОЈУ НАУКЕ, ОБРАЗОВАЊА, МЕЂУНАРОДНЕ И МЕЂУУНИВЕРЗИТЕТСКЕ САРАДЊЕ⁴

Апстракт: У раду је приказан институционални развој Центра за социолошка истраживања од оснивања до данас и преглед реализованих научноистраживачких пројеката, националних и међународних научних конференција и округлих столова који су допринели развоју науке, образовања, међународне и међууниверзитетске сарадње у Србији и на Балкану, што је део научноистраживачке и културне мисије Центра за социолошка истраживања. Рад се базира на анализи архивске и библиографске грађе, која сведочи о изузетно богатој и мултидисциплинарној научној продукцији и ангажованости истраживача у препознавању, сагледавању и проучавању актуелних друштвених проблема. С обзиром на остварене резултате, Центар је у међународним оквирима препознатљив као иницијатор и окосница не само истраживачких активности које доприносе развоју науке и образовања, већ и друштвене ангажованости ради остваривања међународне и међуетничке сарадње у духу културе мира. Сходно препознатљивом доприносу у сфери научноистраживачке, образовне и социокултурне делатности, Центар за социолошка истраживања високо се афирмисао у научној, образовној и културној јавности Србије и региона.

Кључне речи: Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, Департман за социологију, наука, образовање, међународна и међууниверзитетска сарадња.

¹ lela.milosevic.radulovic@filfak.ni.ac.rs

² suzana.markovic.krstic@filfak.ni.ac.rs

³ nenad.stanojevic@filfak.ni.ac.rs

⁴ Рад у оквиру интерног пројекта *Друштвени значај студија социологије на Филозофском факултету у Нишу: ретроспектива и перспектива*, који финансира Филозофски факултет у Нишу.

Оснивање Центра за социолошка истраживања и његове активности

Центар за социолошка истраживања има дугу историју и традицију покретања и организације научних истраживања актуелних друштвених проблема. У складу са друштвеним збивањима у социоекономском и културном контексту иницирао је реализацију бројних научних пројеката на Филозофском факултету у Нишу и тако постао окосница научноистраживачког рада у југоисточној Србији. Окупљајући истраживаче из различитих научних области (универзитетске професоре, асистенте, научни подмладак итд.) око бројних мултидисциплинарних пројеката, следећи плуралистичку научну парадигму, стварао је погодну климу за интензивирање и развој науке и међународне сарадње.

Институционални почети и развој Центра за социолошка истраживања (1982. године) повезују се са оснивањем Филозофског факултета у Нишу (1971. године), када је најпре основан *Институт за истраживања*. Након петогодишњег периода рада и ангажовања истраживача, формиран је *Институт за мултидисциплинарна истраживања*, који је обухватио четири одељења, а једно од њих било је *Одељење за друштвена истраживања*. Одељење за друштвена истраживања је исте године (1987) преименовано у *Институт за социолошка истраживања* (Митровић, 2018), 1994. године у *Институт за социологију*, а 2007. године у *Центар за социолошка истраживања* (Захаријевски, Гавриловић, Ђорић, Стојић, 2009). Први управник Института био је др Љубиша Митровић, а касније су ту функцију обављали др Миомир Ивковић, др Драган Жунић и др Драгана Стјепановић Захаријевски. Садашња управница Центра за социолошка истраживања је др Јасмина Петровић.

У Центру за социолошка истраживања реализују се бројни научноистраживачки пројекти, организују научни скупови, конференције и округли столови и објављују научне публикације. Главне активности Центра везане су за спровођење теоријско-емпиријских и примењених истраживања, реализацију теренских истраживања за друге организације, истраживање развојних трендова, анализу и евалуацију мера социјалне политике, пружање услуга обуке за извођење теренских истраживања (обука анкетара, обука модератора за фокус групе и слично).

Међу најзначајнијим пројектима, које је Институт/Центар за социолошка истраживања реализовао од оснивања су: „Регионална хетерогеност и промене друштвене структуре“ (део пројекта „Структура југословенског друштва“), финансијер Конзорцијум института друштвених наука у СФРЈ (1986–1990); „Радни морал, апсентизам и социјални конфликти у привреди региона Ниша“, финансијер Регионални СИЗ науке (1986–1990); „Здравље и болести школске деце“ (1995–2000), финансијер Савезно министарство за развој, науку и животну средину); „Регионална културна сарадња на Балкану“ (1995–2000), финансијер Министарство за науку и технологију РС; „Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције“ (2002–2005), финансијер

Министарство за науку и технологију РС; „Стратегије деловања синдиката у земљама централне и источне Европе и Србије у процесу транзиције“ (2002), финансијер Министарство за науку и технологију РС; „Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције“ (2006–2010), финансијер Министарство за науку и технолошки развој РС; „Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“ (2011–2019), финансијер Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС; „Корак ка професионализацији социологије: анализа потреба за професијом“ (2019), финансијер Филозофски факултет у Нишу; „Корак ка професионализацији социологије 2: анализа потреба за професијом“ (2020), финансијер Филозофски факултет у Нишу; „Друштвени значај студија социологије на Филозофском факултету у Нишу: ретроспектива и перспектива“ (2021), финансијер Филозофски факултет у Нишу.

Поред домаћих, истраживачи Института/Центра учествовали су у реализовању већег броја међународних и националних научноистраживачких пројеката, као и примењених истраживања у сарадњи са цивилним сектором.

Центар за социолошка истраживања дуги низ година (39) својом научноистраживачком делатношћу и научном продукцијом значајно доприноси промоцији Департмана за социологију и Филозофског факултета Универзитета у Нишу, као и подстицању научноистраживачког и професионалног рада социолога који је постао препознатљив и све више вреднован у академској и широј јавности.

Реализација научноистраживачких пројеката у оквиру Центра: допринос развоју науке, образовања, међународне интеграције и сарадње у духу културе мира

1) Регионална хетерогеност промена у друштвеној структури Србије

Први велики пројекат који је реализован од 1986. до 1990. године у Институту био је „Регионална хетерогеност промена у друштвеној структури Србије“. Овај пројекат био је део ширег истраживања друштвене структуре, који је спровео Конзорцијум института друштвених наука на читавом простору тадашње Југославије, а руководилац Пројекта био је Љубиша Митровић, редовни професор Филозофског факултета у Нишу. Предмет истраживања биле су регионалне особености промена у друштвеној структури Србије – у демографској, привредној, професионалној и социјално-класној структури становништва Србије, посебно специфичности промена у најразвијенијим и најнеразвијенијим деловима Србије (општина Савски венац и Стари град – Београд, на једној страни, и Трговиште и Бабушница на југу, на другој страни). На пројекту су били ангажовани истраживачи, професори, доценти и асистенти са различитих факултета и универзитета у Србији (др Јован Ћирић, др Миодраг Николић, др Милорад Божић, др Михајло Пешић, др Ђуро Стевановић, др Вјекослав Бутиган, др Драгољуб Ђорђевић, др Славко Милосављевић).

Пројекат је био структурисан тако да је садржао неколико потпројеката који су били усмерени на истраживање посебних сфера друштва, друштвених промена и процеса: *Промене у демографској структури становништва и насеља, Особености образовне и професионалне структуре, Промене у стратификационом систему, Друштвене противречности и сукоби, Особености социокултурне динамике, Политички систем, Локална самоуправа и друштвени актери* итд. Истраживачи су били ангажовани на потпројектима у складу са својим интересовањима и компетенцијама, а резултати овог теоријско-емпиријског истраживања саопштени су на научним конференцијама и објављени у посебним зборницима радова и научним часописима.

У овом периоду Институт је остварио сарадњу са бројним институтима из Србије и других република СФРЈ, а посебно са Институтом друштвених наука у Београду, Институтом за социологију и политичке науке и Институтом за истраживања проблема земаља у развоју у Љубљани, а изван Југославије остварена је сарадња са Институтом за марксизам Високе политехничке школе у Илменау (ДДР).

2) Радни морал, апсентизам и конфликти у индустрији региона Ниш

Други пројекат који је реализован у Институту за социолошка истраживања од 1991. до 1995. године био је „Радни морал, апсентизам и конфликти у индустрији региона Ниш“. Пројекат је био регионалног значаја и финансиран је од стране Регионалне самоуправне заједнице науке Ниш (руководилац проф. др Љубиша Митровић).

У оквиру овог Пројекта кроз потпројекте проучавани су и истраживани проблеми *радног морала и продуктивности рада у индустрији* (руководилац др Данило Ж. Марковић), *узроци и последице апсентизма* (руководилац др Драгана Стјепановић Захаријевски) и *социјалне противречности и конфликти у индустрији региона Ниш* (руководилац др Љубиша Митровић). На Пројекту је ангажован већи број истраживача, професора и асистената са Студијске групе за социологију, као и са других студијских програма. Емпиријско истраживање спроведено је у привреди региона Ниш, а резултати су саопштени на бројним научним скуповима у земљи и иностранству и објављени у посебним зборницима на српском и немачком језику.

3) Здравље и болести школске деце

Трећи пројекат на коме се радило у Институту за социолошка истраживања био је „Здравље и болести школске деце“, чија је реализација започела 1995. године. Руководилац Пројекта био је др Живојин Николић, редовни професор Филозофског факултета у Нишу (у пензији), а секретар Драгана Стјепановић Захаријевски, доцент Филозофског факултета у Нишу.

Основни циљеви истраживања били су утврђивање здравственог стандарда основношколске деце (здравствено стање), утицаја здравственог стандарда на успех ученика и очување популације у границама здравог људског

века у нашем друштву и истраживање могућности пројектовања бољег типа школе. Планирано је да подаци буду прикупљани анкетирањем и анализом документације којом располажу медицинске установе у Нишу и Сокобањи, као и школске амбуланте. Такође је планирано објављивање студије (или више њих) о здрављу и болестима основношколске деце и утврђивање узрока и последица, што би допринело едукацији шире јавности, посебно родитеља.

Пројекат се тематски састојао од 32 потпројекта: *Генетика породице: здравље родитеља и њихов утицај на здравље деце; Исхрана и здравље деце; Здравље школске деце и учесталост астме и других обољења; Породица и проблеми вида и здравље деце; Здравље и болести ува, носа и грла код деце; Породица, проблеми здравља и неговања зуба код деце; Породица, ментално здравље и болести школске деце; Болести зависности у породици и здравље деце; Заштита школске деце од повреда; Статички и функционални деформитети школске деце; Карактеристике циркадијалног ритма школске деце; Физичка култура и здравље деце; Хигијена и здравље деце; Еколошко окружење и здравље деце; Породица, поглед на свет и здравље деце; Породица, моралне вредности и здравље деце; Традиција, религиозност у породици и здравље деце; Породица, психосоцијални проблеми и здравље деце; Друштвени систем, право детета, политика и здравље деце; Социјални статус и социјално окружење породице и здравље деце; Економски статус породице, запосленост чланова и здравље деце; Саобраћајне комуникације, путовања и њихов утицај на здравље деце; Научно-технолошки прогрес и здравље деце; Проблеми развоја, квалитет живота, демографска кретања и њихов утицај на здравље деце; Култура и здравље деце: а) култура, квалитет породичног живота и здравље деце; б) уметност и здравље школске деце; в) слободно време, породица и здравље деце, Односи у породици и њихов утицај на здравље деце (насиље над децом и страх; Образовни ниво породице и здравље деце; Средства масовних комуникација и здравље деце; Школски програми, настава, модели радног времена и здравље деце; Развој интелектуалних способности школске деце; Педагошки и психолошки проблеми ученика у школи; Екстеријер и ентеријер школе и здравље деце (пројектовање боље школе).*

У раду на потпројектима ангажовани су професори са Филозофског факултета у Нишу, професори са других факултета Универзитета у Нишу, Новом Саду, Београду и Приштини. Сарадња је успостављена и са стручњацима из Завода за заштиту здравља, Хигијенског завода итд. Истраживачи на Пројекту били су са Филозофског, Медицинског, Стоматолошког, Економског, Грађевинског и Машинског факултета Универзитета у Нишу, Медицинског факултета у Новом Саду, Технолошког факултета у Бору и Филозофског факултета и Факултета уметности у Приштини.

У сарадњи са Републичким заводом за тржиште рада (филијала у Нишу) у фебруару 1995. године примљено је у радни однос на одређено време од 12 месеци 68 младих стручњака различитих образовних профила за рад на Пројекту. Критеријум за избор истраживача-приправника био је остварени успех на основним студијама (просечна оцена). Прва група истраживача-приправника почела је са радом 1. фебруара, а друга 15. фебруара 1995. године.

Истраживачи-приправници ангажовани у раду на Пројекту били су дипломирани социолози (15); дипломирани психолози (7); дипломирани педагог; дипломирани лекари (8); дипломирани хемичари (6); дипломирани инжењер електронике; дипломирани инжењер заштите на раду; дипломирани стоматолог; дипломирани математичари (2); професори српског језика и књижевности (2); дипломирани физичари (4); дипломирани биолози (7); дипломирани педагози физичке културе (7); дипломирани географ; дипломирани економисти (2); дипломирани правник; професори музике (2).

За истраживаче-приправнике била је организована обука из методологије у циљу стицања одређених методолошких знања за обављање истраживачких послова. Програм методологије реализовали су професори са Универзитета у Нишу и Универзитета у Новом Саду. За обуку истраживача од значаја су били и научни скупови у Нишу, пре свега научно саветовање „Здравље и болести школске деце“ (јануара 1995. године), научни скуп „Југословенски педијатријски дани ‘95“ (марта 1995. године) и научно саветовање „Социјалне девијације деце и омладине“ (јуна 1995. године). По завршетку методолошке обуке истраживачи-приправници распоређени су за рад по потпројектима у складу са стеченим компетенцијама и професионалним интересовањима. Истраживаче-приправнике финансирао је Републички завод за тржиште рада, Филијала Ниш.

Током реализације Пројекта, троје сарадника се запослило на неодређено време, тако да је у Институту за социолошка истраживања било 65 истраживача-приправника. Два сарадника радила су у библиотеци Филозофског факултета (дипломирани физичар и дипломирани филолог за српски језик и књижевност), четири сараднице (дипломирани социолози) су свакодневно радиле у Институту, а остали су обучени за одговарајуће послове и били су ангажовани на одговарајућим потпројектима. Истраживачима је омогућено коришћење факултетске и универзитетске библиотеке, подносили су месечне извештаје о раду и редовно су примали плату. Један број истраживача-приправника обучен је за рад на рачунару, посебно за програм за обраду и анализу података (SPSS), а неколико за рад у библиотеци у вези са научноистраживачким пословима (израда стручних библиографија, набавка стручне и научне литературе и слично). Након инструктаже свих истраживача-приправника, анкетање је реализовано у основним школама у Нишу и Сокобањи. Укупан број ученика предвиђен узорком био је 395, укупан број родитеља 395, а укупан број наставника 249.

У склопу рада на Пројекту, у организацији Института за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу у сарадњи са СО Сокобања, 26. и 27. јануара 1995. године одржано је саветовање на тему *Здравље и болести школске деце*, а исте године одржан је и научни симпозијум *Моћ и немоћ уметности* (у сарадњи са СО Сокобања). Чланови истраживачких тимова и остали учесници су рефератима, саопштењима и дискусијом допринели утврђивању теоријско-методолошке основе потпројеката. Као резултат рада на пројекту 1998. године објављен је зборник радова *Здравље и болести школске деце* (уредници: Живојин Николић, Драган Јунић и Драгана Стјепановић Захаријевски).

Када је реч о овом Пројекту, посебно би требало нагласити његов допринос образовању и теоријско-методолошком припремању младих истраживача из различитих научних области за научноистраживачку делатност. Поред стицања знања из методологије друштвених истраживања (прикупљања, обраде, анализе и интерпретације резултата истраживања), млади истраживачи су имали прилику да своја знања примене у практичним активностима на терену у оквиру рада мултидисциплинарних истраживачких тимова. Млади истраживачи, који до тада нису формално припадали истраживачком тиму, изразили су велико интересовање за истраживачки и аналитички рад у оквиру пројекта, стичући значајно научноистраживачко искуство и компетенције. Неки од младих истраживача, обдарених за научноистраживачки рад, наставили су своје усавршавање и уписали магистарске студије, а након тога се запослили као асистенти-приправници на Филозофском факултету у Нишу (опширније Петковић, Божиловић, 2018: 42).

4) Регионална културна сарадња на Балкану

У периоду од 1995. до 2000. године у Институту за социолошка истраживања реализован је пројекат „Регионална културна сарадња на Балкану“, који је финансирало Министарство науке Републике Србије (руководилац Пројекта др Љубиша Митровић, редовни професор Филозофског факултета у Нишу, а секретар Драган Тодоровић, асистент-приправник Филозофског факултета у Нишу).

Координатор Пројекта био је Филозофски факултет у Нишу, а учесници су били Правни факултет у Нишу, Математички факултет у Београду, Машински факултет у Нишу, Географски факултет у Београду и Филозофски факултет у Приштини. У реализацији Пројекта учествовао је већи број истраживача (око 30) са три универзитета и пет факултета из Србије и већи број сарадника из Грчке, Русије, Бугарске, Македоније, Републике Српске, Босне и Херцеговине, Словеније итд.

Пројекат се састојао од 13 потпројеката: *Домети развојне стратегије и њихови утицаји на глобалне друштвене промене и интеграционе процесе на југословенском простору и Балкану* (руководилац др Љубиша Митровић); *Култура и национални идентитети балканских народа* (руководилац др Драган Жунић); *Традиционално и савремено у културном животу балканских народа* (руководилац др Љубинко Милосављевић); *Образовање и наука као фактори развоја и балканске интеграције* (руководилац др Миомир Ивковић); *Религиозна култура православља и прожимање култура на Балкану* (руководилац др Веселин Илић); *Политичка култура и културна политика балканских земаља* (руководилац др Вјекослав Бутиган); *Етнопсихолошке карактеристике становништва и њихов утицај на културну сарадњу* (руководилац др Владимир Нешић); *Заједничке историјске основе и специфичности система моралних вредности на Балкану* (руководилац др Момчило Стојковић); *Традиција и култура породичног живота балканских народа* (руководилац др Драгана Стје-

пановић Захаријевић); *Етнички и конфесионални односи на Балкану* (руководилац др Драгољуб Б. Ђорђевић); *Масовни медији и комуницирање култура на Балкану* (руководилац др Ђокица Јовановић); *Привредни развој и економска улога државе у стратегијама развоја у балканској регионалној интеграцији* (руководилац др Милорад Божић) и *Фактори и динамика међуконфесионалних и међуетничких односа* (руководилац др Драгомир Драшковић).

Током реализације Пројекта успостављена је међуниверзитетска међународна сарадња на простору бивше СФРЈ и Балкана, али и са другим земљама. Сарадња је успостављена са истраживачима, социолозима, политиколозима, историчарима и културолозима из Србије, Бугарске, Македоније, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Хрватске, Румуније, Русије и САД. Посебно је била истакнута сарадња са Институтом за социологију Руске академије наука (Москва), Институтом за социологију Бугарске академије наука (Софија), са Филозофским факултетом Универзитета у Великом Трнову и са Институтом за социологију Филозофског факултета у Скопљу. Као резултат сарадње са International Research Foundation for Development (Сан Франциско, САД) организована је *Балканска група за истраживање проблема регионалне сарадње*. Резултати истраживања представљени су јуна 2000. године на Светском форуму о друштвеном развоју Уједињених нација у Женеви, а учествовали су истраживачи из Србије (др Љубиша Митровић, Гордана Стојић, Ивана Божић), Бугарске (др Николај Генов), Македоније (др Љубица Костовска, др Биљана Секуловска Габер), САД (Ph. D. Neville S. Arachchige Don). Као резултат заједничког ангажовања објављен је зборник радова на енглеском језику *The Balkans in Transition (Балкан у транзицији)* у издању International Research Foundation for Development (Сан Франциско) и Центра за балканске студије (Ниш) 2007. године (Митровић, 2018: 9–16).

У оквиру реализације Пројекта одржани су следећи научни скупови са међународним учешћем и округли столови (са преко 300 учесника): *Стратегије развоја и процеси регионалне сарадње на Балкану* (1998), *Нови светски поредак и Балкан* (1999), *Култура, развој и сарадња на Балкану* (1999), *Две хиљаде година хришћанства на Балкану* (у сарадњи са ЈУНИР-ом) (2000) и *Регионална културна сарадња на Балкану* (2001).

Захваљујући успостављеној сарадњи, интензивирано је одржавање заједничких научних скупова на универзитетима у Нишу, Великом Трнову, Софији и Скопљу, а резултати су објављени у посебним зборницима радова: *Стратегија развоја и процеси регионалне културне сарадње на Балкану* (1998), *Култура, развој и сарадња на Балкану* (1999), *Нови светски поредак и Балкан* (1999). Руководилац Пројекта др Љубиша Митровић је у оквиру рада на Пројекту објавио књиге: *Савремено друштво – стратегије и актери* (1996) и *Друштвене промене и актери* (1999).

Закључак са одржаних међународних научних скупова и округлих столова је да је регионална сарадња не само могућа, већ и потребна и пожељна и да су за њу заинтересоване привреда и њене реформске менаџерске елите, представници науке, образовања и културе, али да политичке елите још увек имају

амбивалентан однос према овим процесима. Балкански народи треба да држе до својих вредности и своје историје, али да буду окренути модерним светским мегатрендовима и изазовима. Њихови национални и културни идентитети треба да буду допуњени и вредностима и особеностима регионалног, европског и универзално-светског идентитета савременог човечанства.

5) Културни и етнички односи на Балкану у процесу регионалне и европске интеграције

У периоду од 2002. до 2005. године реализован је макропројекат „Културни и етнички односи на Балкану у процесу регионалне и европске интеграције“ (1310) уз финансијску подршку Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије (руководилац др Љубиша Митровић, редовни професор Филозофског факултета у Нишу, а секретар Драган Тодоровић, асистент-приправник Филозофског факултета у Нишу).

Предмет макропројекта била је савремена социокултурна динамика постсоцијалистичких друштава на Балкану – улоге културних и етничких идентитета, њихов утицај на актере интеграционих и дезинтеграционих и модернизацијских процеса, могућности развоја, регионалне и европске интеграције. Циљ истраживања био је формулисање правилности, законитости у понашању друштвених група и актера током друштвених промена у земљама у транзицији. Посебна пажња посвећена је истраживањима дубинских етнопсихолошких матрица, националних карактера и културних образаца етничких група на Балкану, али и идентификацији заједничких вредности. Значај истраживања је у томе што резултати могу да се користе за рационално заснивање и планирање реформских стратегија, али и за усмеравање процеса регионалне и европске интеграције. Оригиналноост истраживања огледа се, поред осталог, у примени мултидисциплинарног теоријско-методолошког приступа, праћеног компаративним емпиријским истраживањем ових проблема.

Вишеслојност култура и етнички идентитети на Балкану са својим утицајима на процесе регионалне и европске интеграције истражени су са различитих теоријско-емпиријских аспеката у тематским целинама које су се односиле на: историјско-социолошко разматрање утицаја културе на друштвене промене у мултикултурним и мултиетничким друштвима; положај културних и етничких идентитета у балканским друштвима у транзицији и могућности сарадње балканских култура и етничитета и регионалне и европске интеграције.

Током реализације макропројекта истраживани су следећи аспекти, димензије, проблемска поља: култура као фактор друштвених промена и основа идентитета; Балкан у светлу развојних мегатрендова глобализације, регионализације и европске интеграције; Балкан између ретрадиционализације и модернизације; урбанизација и модернизација на Балкану; демографске и етничке структуре балканских друштава; Роми као трансгранична етничка група; етнопсихолошке карактеристике балканских народа; карактеристике мултикултурализма у Србији и на Балкану; православље и култура балканских

народа; културна сарадња Срба са другим балканским народима у XX веку; специфичности и заједништво у култури и сарадњи Србије и Црне Горе; српски народ у делима иностраних аутора – између истине и стереотипа; етничка дистанца и идентитарни сукоби на Балкану; улога образовања као фактора мултикултурне, мултиетничке толеранције и сарадње; мас-медији у дезинтеграционим и интеграционим процесима на Балкану; идеја интеграције балканских народа и друштава у 19. и 20. веку; положај мањина у светлу стандарда Европске уније; могућности економске транзиције и интеграције балканских земаља; регионализам као фактор развоја и демократске интеграције; конституисање цивилног друштва и развој демократије као основа демократске интеграције етничких група.

Реализатори истраживања били су Филозофски, Правни и Машински факултет у Нишу и Филозофски факултет у Приштини, а у оквиру рада на Пројекту успостављена је сарадња са научним институцијама и појединцима у иностранству (организација истраживања, размена литературе и искустава, учешће на научним скуповима, објављивање чланака у часописима и слично) из: Бугарске: Институт за социологију Бугарске Академије наука, Софија (др Н. Генев и др Г. Фотев) и NGO Anti-Poverty Information Centre, Софија (др Д. Минев и др М. Жељаскова); Македоније: Институт за социолошка и политичко-правна истраживања, Економски факултет и Институт за македонску литературу Универзитета “Кирил и Методије”; из Скопља (др Л. Христова и др Ј. Јакимовски, др Ј. Костовска, др Јованка Стојановска); Грчке: Macedonia Universitet, Solun (др М. N. Delivakis); “Eurobalkans”, Aegina (N.D.A. Avranites); Румуније: Институт за социологију Румунске Академије наука, Букурешт (др М. Лавронеску, др Д. Санду); САД-а: International Research Foundation for Development (IRFD), Cambridge (Neville S. Arachchige Don, Ph.D. President/Executive Officer).

Значај истраживања огледа се у томе што добијени резултати могу да се примене и у другим областима, као научна база за развој технологија (производа, процеса и услуга). Наиме, мултидисциплинарно истраживање културних и етничких односа које обухвата све балканске земље омогућава стварање заокружене слике о укупним друштвеним, историјским, економским, политичким и културним условима са којима ове земље улазе у процесе модернизације и демократизације.

Реализацијом Пројекта стварале су се претпоставке за: 1) креирање новог модела културне политике у Србији са посебним освртом на сарадњу са другим земљама региона и могућности европске интеграције; 2) дефинисање културне политике у области међунационалних односа; 3) осавремењивање садржаја и метода у образовању са становишта промоције новог система вредности (мултикултурне, мултиетничке и верске толеранције); 4) подстицање и афирмисање активне улоге мас-медија у објективном информисању о идентитету различитих етничких и верских група, подстицање климе међусобног поверења и толеранције; 5) истицање улоге медија у афирмисању мултикултурализма, националне и културе мањина у Србији и на Балкану; 6) дефинисање стратегије развоја, са посебним освртом на развој неразвијених подручја са

становишта побољшања економског и социјалног положаја мањина.

У оквиру Пројекта 2003. године обављено је компаративно емпиријско истраживање *Квалитет међуетничких односа, свест о регионалном идентитету и могућности сарадње и интеграције на Балкану*, на територији југоисточне Србије, централне и западне Бугарске и северозападне Македоније. Мултидисциплинарно компаративно истраживање спроведено је на узорку (комбинација случајног, стратификованог и квотног) од 1800 испитаника. Циљ истраживања био је стицање знања о квалитету међуетничких и међукултурних односа на Балкану, степену развијености свести о могућем заједничком регионалном идентитету и односу актера према могућностима сарадње и интеграције Балкана у европске и светске процесе (Митровић, Ђорђевић, Тодоровић, 2004). Прикупљање емпиријске грађе обављено је у пет округа југоисточне Србије (Нишавски, Топлички, Пиротски, Јабланички и Пчињски), три општине северозападне Македоније (Скопље, Тетово и Куманово) и две области централне и западне Бугарске (Шумен и Велико Трново). Упитници су преведени на језик мањина, како би се постигло потпуније разумевање суптилнијих аспеката испитиваних чињеница. Истраживање је обављено помоћу стандардизованог обрасца за бележење одговора респондента који је проверен у пилот истраживању на узорку од 100 испитаника у региону југоисточне Србије, што је омогућило да се отклоне недостаци. За реализацију теренског истраживања били су одговорни: др Петре Георгиевски из Македоније, др Маја Русева из Бугарске и мр Јасмина Петровић из Србије (Захаријевски, 2018: 24).

Реализацијом овог пројекта створене су претпоставке за креирање новог модела културне политике у Србији кроз остварену сарадњу са другим земљама у региону, али и за дефинисање стратегије развоја и културне политике у области међунационалних односа, истицањем улоге медија у афирмисању мултикултурализма, националне и културе мањина на Балкану (Захаријевски, 2018; Тодоровић, 2004).

Истраживачи ангажовани на Пројекту постигли су изузетне резултате, учествовали су на бројним научним скуповима, конференцијама и округлим столовима које је организовао Институт или друге институције у земљи и иностранству. Научне конференције у организацији Института: *Култура у процесима развоја, регионализације и евроинтеграције Балкана* (2003), *Модели културне политике у условима мултикултурних друштава на Балкану и евроинтеграционих процеса* (2004), *Друштвене промене, културни и етнички односи и евроинтеграцијски процеси на Балкану* (2004), *Регионални развој и интеграција Балкана у структуре ЕУ – балканска раскрића и алтернативе* (2004), *Културни и етнички идентитети у процесу глобализације и регионализације Балкана* (2005), *Савремени Балкан у контексту геокултуре развоја, културе мира и евроинтеграцијских процеса* (2005). Округли столови у организацији Института: *Улога мас-медија у развоју демократског мултикултурног друштва и регионалне сарадње на Балкану* (2004), *Дивилно друштво и мултикултурализам на Балкану* (2005), *Потребе и могућности формирања Центра за студије балканских култура на Универзитету у Нишу* (2005).

Остварена је богата научна продукција: монографије међународног значаја (1), научне књиге и монографије националног значаја (6), зборници радова (8), радови у часописима међународног значаја (4), радови на скуповима међународног значаја штампани у целини (3), радови у часописима националног значаја (15), прикази и осврти (7), радови на скуповима националног значаја штампани у целини (120) (Тодоровић, 2004). Резултати рада на Пројекту представљени су у зборнику „Пројекат 1310 *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције* (Извештај о раду 2002–2004)“ (прир. Драган Тодоровић).

Објављени зборници радова на Пројекту:

1. Lj. Mitrović, D. B. Đorđević i D. Todorović (pr.) (2002). *Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana*, Niš, CBS/JUNIR/Punta.
2. Lj. Mitrović, D. B. Đorđević i D. Todorović (pr.) (2002). *Globalizacija, akulturacija i identiteti na Balkanu*, Niš, Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Punta.
3. D. Todorović (pr.) (2003). *Kultura u procesima razvoja, regionalizacije i evrointegracije Balkana*, Niš, Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Sven.
4. Lj. Mitrović, D. B. Đorđević i D. Todorović (pr.) (2004). *Kvalitet međuetničkih odnosa, svest o regionalnom identitetu i mogućnosti saradnje i integracije na Balkanu (Preliminarni rezultati empirijskog istraživanja u jugoistočnoj Srbiji)*, Niš, Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Sven.
5. Lj. Mitrović, D. B. Đorđević, D. Todorović, S. Kostić i S. Spasić (pr.) (2004). *Regionalni razvoj i integracija Balkana u strukture EU – balkanska raskršća i alternative*, Niš, Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Sven.
6. Lj. Mitrović, D. B. Đorđević i D. Todorović (pr.) (2004). *Modeli kulturne politike u uslovima multikulturnih društava na Balkanu i evrointegracionih procesa*, Niš, Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Sven.
7. Lj. Mitrović, D. Todorović, S. Kostić i S. Spasić (pr.) (2004). *Uloga univerziteta u procesima saradnje i integracije privrede i društva na području evrobalkana (Niš–Skoplje–Sofija)*, Niš, Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Sven.
8. Lj. Mitrović, D. B. Đorđević i D. Todorović (pr.) (2004). *Društvene promene, kulturni i etnički односи i evrointegracioni procesi na Balkanu*, Niš, Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Sven.

9. Mitrović, Lj., Đorđević, D. B., Todorović, D. (pr.) (2005). *Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana*. Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu i Sven.
10. Митровић, Љ. (2005). *Савремени Балкан у контексту геокултуре развоја, културе мира и евроинтеграцијских процеса*. Ниш: Филозофски факултет, Институт за социолошка истраживања.
11. Mitrović, Lj., Kristović, M., Gavrilović, D. (prir.) (2006). *Za studije balkanskih kultura*. Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.

6) *Стратегије деловања синдиката у Централној и Источној Европи и Србији у процесу транзиције (компаративно истраживање)*

У 2002. години почела је реализација пројекта „Стратегије деловања синдиката у Централној и Источној Европи и Србији у процесу транзиције (компаративно истраживање)“ (1319), чији је руководилац био др Момчило Стојковић, редовни професор Филозофског факултета у Нишу.

Предмет истраживања биле су реакције синдикалних групација у Србији: Савеза самосталних синдиката Србије, УГС „Независност“ и Асоцијације слободних и независних синдиката на процес приватизације у Србији (2001–2005) и упоређивање њиховог деловања са стратегијама деловања синдиката у земљама Централне и Источне Европе током процеса приватизације (и шире транзиције тих друштава) од почетка 1990. Истраживање је обухватало анализу околности, актера и њихових делатности. Проучавање околности у којима се остварује синдикално деловање подразумевало је анализу тренутног стања друштва у Србији, посебно његовог економског сектора и промена током процеса приватизације у наредне три године (2002–2004). Проучавање околности укључивало је проучавање регионалних специфичности у којима синдикалне групације делују (Војводина, Београд, југоисточна Србија, као и проучавање деловања синдиката у државном сектору, приватним предузећима и мултинационалним компанијама). Проучавање актера подразумевало је анализу синдикалних организација у Србији: Савеза самосталних синдиката Србије, УГС „Независност“ и Асоцијације слободних и независних синдиката, полне, старосне, квалификационе структуре њиховог чланства, као и њихове секторске расподеле (производња/сектор услуга); анализу начина њиховог организовања (број повереништава, колико имају стално запослених, да ли имају тимове експерата).

Истраживачки тим Пројекта имао је укупно 17 чланова: са Филозофског факултета у Нишу било их је 14, са Економског факултета у Нишу двоје и са Филозофског факултета у Приштини један истраживач. Резултати рада на Пројекту објављени су 2003. године у зборнику радова *Синдикати Србије у транзицији*.

С обзиром на то да је циљ истраживања био да се на основу компарације стратегија деловања синдикалних организација у земљама Централне и Исто-

чне Европе и Србији установе могуће правилности и предвиди потенцијални даљи развој односа државе, послодаваца и синдикалних групација, планирано је да резултати буду понуђени свим актерима (представницима Владе, удружења послодаваца, синдикатима), као основ за изградњу будуће рационалне политике сваког од ових актера у усклађивању интереса у економској сфери.

7) Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграција

У периоду 2006–2010. године реализован је пројекат „Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграција“ (149014Д) (руководилац је био др Љубиша Митровић, редовни професор Филозофског факултета у Нишу, а секретар Драган Тодоровић, асистент Филозофског факултета у Нишу).

Предмет макропројекта била је улога културе у савременим структуралним променама друштава у Србији и на Балкану, са посебним тежиштем на истраживању њене развојне, цивилизацијске и интегративне функције. Кроз теоријску проблематизацију, али и емпиријска истраживања, анализирани су: особености гекултуре развоја балканских друштава и њихов утицај на интеграционе и дезинтеграционе процесе – ретрадиционализацију, модернизацију и евроинтеграцију Србије и Балкана; судбина идентитета у процесу глобализације и регионализације Балкана; квалитет међуетничких односа и њихов утицај на културу мира и сарадње међу балканским народима; улога образовања као фактора акултурације и социјализације и изградње етике мира; истраживање модела културне политике у служби мултикултурализма, културе мира и регионалне сарадње. Циљ истраживања био је формулисање правилности и законитости у понашању друштвених група и актера током друштвених промена у земљама у транзицији. Истраживање националних карактера и културних образаца етничких група на Балкану и идентификација њихових заједничких вредности били су од посебног значаја (Тодоровић, 2010).

Током 2007. године, на репрезентативном узорку, у три велика града – Нишу (Србија), Пловдиву (Бугарска) и Скопљу (Македонија) – Центар за социолошка истраживања обавио је компаративно емпиријско истраживање “Културне оријентације, етничка дистанца и култура мира у Србији и на Балкану”, прикупивши богату искуствену евиденцију за рад истраживача и интерпретацију проблемских димензија пројекта. Узорак је чинило 1650 испитаника, по 550 из укупне популације становништва узраста 18 и више година у сва три испитивана подручја. Узорак је чинило већинско становништво и по две групе мањинског становништва, а да би се дошло до упоредивих података, упитници су преведени на језик мањина. Циљ истраживања био је утврђивање особености културне оријентације на испитиваним подручјима, интензитета етничке дистанце, и у том контексту, не/изграђености културе мира (Захаријевски, 2018: 24–25).

Пројекат се тематски састојао од пет потпројеката: *Гекултура развоја и култура мира у Србији и на Балкану у контексту савремених структурних*

промена (руководилац др Љубиша Митровић); *Идентитети у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције* (руководилац др Драгана Стјепановић Захаријевски); *Међуетнички односи и култура мира на Балкану* (руководилац др Драгољуб Б. Ђорђевић), *Образовање и етика мира на Балкану* (руководилац др Наталија Јовановић); *Култура мира, медији и модели културне политике* (руководилац др Мирјана Крстовић).

На пројекту је било ангажовано 25 истраживача, од којих 17 са Филозофског факултета у Нишу. Поред истраживача са Филозофског факултета у Нишу ангажовани су и истраживачи са Машинског, Правног и Факултета заштите на раду у Нишу, Учитељског факултета у Врању, Филозофског факултета у Београду, Филозофског факултета у Новом Саду и Филозофског факултета у Косовској Митровици.

У оквиру рада на Пројекту одржано је 9 научних скупова и 6 округлих столова са међународним учешћем и публиковане су монографије и зборници радова. Објављено је: 65 публикација, 250 ауторских прилога у зборницима радова и 127 ауторских прилога у часописима у земљи и иностранству (Тодоровић, 2010). У првој фази реализације Пројекта (2006) радило се на теоријско-методолошкој елаборацији макропројекта, одржана су два округла стола и научна скупа и објављено је неколико зборника радова. У другој фази (2007) спроведено је емпиријско истраживање, организована су два округла стола, један научни скуп и објављено је неколико зборника радова. Током треће фазе (2008) обрађена је емпиријска грађа, анализирани су и интерпретирани добијени резултати истраживања, одржан је један округли сто, један научни скуп и објављен је један зборник радова. Током четврте аналитичко-нормативистичке фазе (2009) организован је један округли сто и један научни скуп. У последњој, петој, акцијској фази (2010) радило се на имплементацији резултата истраживања, писању завршне студије и јавној презентацији резултата истраживања.

Организовани су следећи округли столови: „Теоријско-методолошке основе макропројекта *Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције* (149014Д)” јуна 2006. године, „Култура мира – појам и функције” јуна 2006. године, „Расправа о методолошким инструментима за емпиријско социолошко истраживање” априла 2007. године, „Омладина Балкана између насиља и културе мира” јуна 2007. године, „Противречности социјализације школске омладине и насиље у школи” маја 2008. године и „Образовање, етика и педагогија мира” маја 2009. године. Одржани су и научни скупови: „Култура у структурним променама у Србији и на Балкану у контексту евроинтеграције” октобра 2006. године, „Protestantism on the Balkans: In the Past, Today and the Future” јуна 2006. године, „Идентитети у условима регионализације и глобализације Балкана” октобра 2007. године, „Islam at the Balkans in the Past, Today and in the Future” јуна 2007. године, „Квалитет међуетничких односа и култура мира на Балкану” октобра 2008. године, „Модели културне политике у условима мултикултурног друштва, медији и култура мира” октобра 2009. године и „Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције” 2010. године.

Објављени су зборници радова на Пројекту:

1. Mitrović, Lj., Đorđević, D. B. i D. Todorović. (pr.) (2006). *Kultura mira i geokultura razvoja Balkana: teorijsko-metodološke osnove makro-projekta „Kultura mira, identiteti i međуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције”*. Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.
2. Митровић, Љ., Ђорђевић, Д. Б. и Д. Тодоровић. (пр.) (2006). *Геокултура развоја и култура мира на Балкану (Етничка и религијска позадина)*. Ниш: Институт за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу.
3. Mitrović, Lj., Milošević, V. i B. Stevanović. (pr.) (2006). *Kultura mira – pojam i funkcije*. Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.
4. Milošević, B., Jovanović, Đ. i D. Todorović. (pr.) (2007). *Geokultura razvoja i kultura mira na Balkanu (Osvrti i rasprave)*. Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.
5. Mitrović, Lj., D. Zaharijevski i D. Gavrilović. (pr.) (2007). *Metodološki instrument za istraživanje kulture mira, identiteta i međуетничких односа*. Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.
6. Jovanović, N. i Lj. Mitrović. (pr.) (2007). *Omladina Balkana između nasilja i kulture mira*. Niš: Departman za pedagogiju i Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.
7. Mitrović, Lj., D. Zaharijevski i D. Gavrilović. (pr.) (2007). *Identiteti i kultura mira u procesima globalizacije i regionalizacije Balkana*. Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.
8. Đorđević, D. B., Todorović, D. (pr.) (2008). *Kvalitet međуетничких односа i kultura mira na Balkanu*. Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.
9. Milosavljević, Lj., N. Jovanović i D. Stjepanović-Zaharijevski (pr.) (2009). *Protivrečnosti socijalizacije mladih i uloga obrazovanja u afirmaciji vrednosti kulture mira*. Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu.
10. Mitrović, Lj., Zaharijevski, D. Gavrilović, D. (pr.) (2009). *Međуетнички односи, identiteti i kultura mira na Balkanu*. Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.
11. Стевановић, Б., А. Костић и Љ. Митровић. (пр.) (2010). *Медију и култура мира на Балкану*. Ниш: Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу.
12. Đorđević, D. B., Todorović, D., Živković, J. (pr.) (2010). *Kvalitet međуетничких односа i kultura mira na Balkanu (Osvrti i rasprave)*. Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.

8) *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција*

У периоду од 2011. до 2019. године реализован је пројекат „Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“ (179074). Руководилац макропројекта био је проф. др Љубиша Митровић, редовни Филозофског факултета у Нишу, а секретар др Гордана Стојић, доцент Филозофског факултета у Нишу.

Предмет макропројекта био је истраживање односа традиције и модернизације у стратегијама развоја постсоцијалистичких друштава Србије/Балкана и њихових ефеката на структурне промене и социокултурну динамику и европску перспективу развоја ових друштава/региона. Посебна пажња била је посвећена интеркултурацијским процесима, међуетничким односима и трансформацији идентитета (националних, регионалних, супкултурних, религијских, политичких, генерацијских, урбаних, руралних) у контексту регионалних и европских интеграција. Проблемске димензије макропројекта усмерене су на: интеркултурни дијалог, сусрете и сукоб цивилизација на Балкану; однос традиционалног и модерног у култури балканских народа; стратегије модернизације и развоја постсоцијалистичких друштава Балкана; метаморфозу националних идентитета у контексту процеса евроинтеграције.

Циљеви теоријско-емпиријског, фундаменталног и акцијског истраживања били су: истраживање односа традиције и модернизације у балканским друштвима (континуитета и синтезе ових процеса или стратегија радикалног раскида и имитативне модернизације); утицај актуелних процеса (транзиције, глобализације, евроинтеграције) на трансформацију идентитета, посебно националних и културних; место и улога образовне и културне политике (посебно улога мас-медија) у афирмацији вредности модернизације, евроинтеграције и културе мира у контексту перспективе развоја балканских друштава.

Током 2012. године спроведено је емпиријско истраживање *Културна оријентација актера/студената, међуетнички односи, национални идентитет и култура мира на Балкану*. Узорак је чинило 2400 студената три универзитетска центра у Србији, Бугарској и Македонији (Ниш, Велико Трново, Битољ). Циљеви емпиријског истраживања били су утврђивање особености културних оријентација студената и њихово сагледавање на релацији традиционално–модерно, као и утврђивање кључних идентитетских маркера и међуетничке сарадње. Истраживање је било усмерено на утврђивање доминантних опредељења студената када је реч о горућим политичким питањима актуелним у региону: европска перспектива земаља у којима живе, став према регионализацији итд. (Стјепановић Захаријевски, 2018: 25–26).

Пројекат се тематски састојао од осам потпројеката: *Традиција и модернизација у стратегијама развоја и идентитарној култури балканских народа* (руководилац др Милорад Божић); *Традиционално и модерно у култури српског и балканских народа* (руководилац др Љубинко Милосављевић); *Дијалог култура и партнерство цивилизација – пут мира, развоја и интеграције на*

Балкану (руководилац др Љубиша Митровић); *Модернизација и метаморфоза националних идентитета на Балкану у контексту евроинтеграцијских процеса* (руководилац др Никола Божиловић); *Квалитет живота и међуетнички односи и култура мира у Србији и на Балкану* (руководилац др Слободан Миладиновић); *Политичка социјализација, демократска политичка култура и култура мира на Балкану* (руководилац др Бранислав Стевановић); *Традиција и модернизација у систему образовања и стратегија националног васпитања у процесу евроинтеграција* (руководилац др Наталија Јовановић); *Медији, интеркултурни дијалог и култура мира на Балкану* (руководилац др Мирјана Крстовић).

На Пројекту су учествовали истраживачи са Филозофског, Економског, Правног и Факултета заштите на раду у Нишу, Учитељског факултета у Врању, Факултета организационих наука у Београду и Филозофског факултета у Новом Саду. У првој години било је ангажовано 33 истраживача, а током година се њихов број повећавао. У току 2011. године рађено је на проширеној теоријско-методолошкој платформи макропројекта, идејним скицама истраживачких тема, као и на библиографији радова на ову тему у савременој науци. Такође, рађено је на плану емпиријског истраживања и изради методолошких инструмената за емпиријско истраживање „Културна оријентација актера, међуетнички односи, национални идентитет и култура мира на Балкану”. Одржана су два округла стола (*Национални оквир квалификација професије социолога*, 2011. године, *Структурне промене у постсоцијалистичким друштвима и различитост социјалних шанси друштвених група*, новембра 2011. године), један научни скуп (*Традиција, модернизација, идентитети 1: Место традиције и модернизације у различитим концепцијама и стратегијама развоја земаља у транзицији*, маја 2011. године) и објављен један зборник радова. Наредне, 2012. године, спроведено је емпиријско истраживање на узорку од 2400 студената три универзитетска центра у Србији, Бугарској и Македонији (Ниш, Велико Трново, Битољ). Организована су два научна скупа (*Традиција, модернизација, идентитети 2: Традиционално и модерно у култури српског и балканских народа*, маја 2012. године и *Традиција, модернизација, идентитети 3: Модернизација, културни идентитети и приказивање разноликости*, новембра 2012. године као део међународне научне конференције *Наука и савремени универзитет 2*, коју је организовао Филозофски факултет у Нишу) и објављена два зборника радова. Своје ангажовање у реализацији пројекта истраживачи су наставили и кроз објављивање темата у часопису *Теме* тематом *Традиционално и модерно у сусрету култура и цивилизација на Балкану*. Током 2013. године организоване су две међународне научне конференције (*Традиција, модернизација, идентитети 4: Дијалог култура и партнерство цивилизација на Балкану*, маја 2013. године и *Домети демократске политичке културе на Балкану*, новембра 2013. године у оквиру међународне научне конференције *Наука и савремени универзитет 3*, коју је организовао Филозофски факултет у Нишу), један округли сто (*Културне оријентације актера/студената, међуетнички односи, национални идентитет и култура мира на Балкану*, децембра 2013. године) и публикован

је зборник радова. У 2014. години одржане су две међународне научне конференције (*Традиција, модернизација, идентитети 5: Образовање и балканска друштва на путу културе мира и евроинтеграција*, маја 2014. године и *Медији, интеркултурно комуницирање и култура мира*, новембра 2014. године у оквиру међународне научне конференције *Наука и савремени универзитет 4*, коју је организовао Филозофски факултет у Нишу) и округли сто (*Улога урбаних супкултура у развоју цивилног друштва и савременим друштвеним променама у земљама у транзицији*, децембра 2014. године), а објављен је зборник радова са конференције и зборник саопштења са округлог стола (који је одржан претходне године). Наредне, 2015. године, одржано је неколико научних конференција: *Традиција, модернизација, идентитети 6: Културне оријентације студента и култура мира на Балкану (компаративна истраживања)*, маја 2015. године; у оквиру међународне научне конференције *Наука и савремени универзитет 5* одржана је посебна сесија посвећена пројекту 179074 на тему *Глобализација културе и преображај идентитета (Метаморфозе идентитарне културе у доба глобализације*, новембра 2015. године). Током 2016. године одржана је седма по реду међународна научна конференција *Традиција, модернизација, идентитети 7: Однос традиције и модернизације у обликовању идентитарне културе друштвених група у савремености – компаративна анализа резултата истраживања/истраживачких искустава у Србији и на Балкану на ову тему*. У 2017. години одржана је осма по реду међународна научна конференција *Традиција, модернизација, идентитети 8: Анализа резултата истраживања у области традиције и модернизације идентитета на Балкану*, а девета по реду међународна научна конференција *Традиција, модернизација, идентитети 9: Улога универзитетске заједнице у унапређењу регионалног развоја и афирмацији културе мира на Балкану* одржана је 2018. године. Исте године одржан је и округли сто поводом 35 година рада Центра за социолошка истраживања у Нишу. У 2019. години одржана је последња, десета по реду, међународна научна конференција *Традиција, модернизација, идентитети 10: Биланс транзиције у Србији и на Балкану*, маја 2019. године. Пре конференције је објављен зборник резимеа, а почетком 2020. објављен је зборник радова.

Од објављених зборника радова на Пројекту свакако би требало поменути:

1. Божић, М., Митровић, Ј., Стојић, Г. (пр.) (2011). *Традиција, модернизација, идентитети 1: Место традиције и модернизације у различитим концепцијама и стратегијама развоја земаља у транзицији (Tradition, Modernization, Identities 1: Place of Tradition and Modernization in Different Concepts and Development Strategies of Countries in Transition)*. Ниш: Филозофски факултет, Центар за социолошка истраживања.
2. Милосављевић, Ј., Стевановић, Б., Стојић, Г. (пр.) (2012). *Традиција, модернизација, идентитети 2: Традиционално и модерно у култури српског и балканских народа (Tradition, Modernization, Identities 2: The Traditional and the Modern in the Culture of Serbian and the Balkan Nations)*. Ниш: Филозофски факултет, Центар за социолошка истраживања.

3. Божиловић, Н., Петковић, Ј. (пр.) (2012). *Традиција, модернизација и идентитети 3: Модернизација, културни идентитети и приказивање разноликости*, Ниш: Филозофски факултет; Scero print.
4. Митровић, Љ., Стојић, Г. (пр.) (2012). *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција*. Ниш: Филозофски факултет.
5. Митровић, Љ., Гавриловић, Д., Крстовић, М. (пр.) (2013). *Традиција, модернизација и идентитети 4: Дијалог култура и партнерство цивилизација на Балкану*, Ниш: Филозофски факултет.
6. Јовановић, Н., Марковић Крстић, С., Милошевић Радуловић, Ј. (пр.) (2014). *Традиција, модернизација и идентитети 5: Образовање и балканска друштва на путу културе мира и евроинтеграција*, Ниш: Филозофски факултет, Центар за социолошка истраживања; Scero print.
7. Стјепановић Захаријевски, Д., Ђорић, Г., Стојић, Г. (пр.) (2014). *Културне оријентације студената и култура мира на Балкану*. Ниш: Филозофски факултет.
8. Митровић Љ., Стојић Г., Станојевић Н. (пр.) (2020). *Традиција, модернизација, идентитети X: Биланс транзиције у Србији и на Балкану*, Ниш: Филозофски факултет.
- 9) *Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и социокултурна динамика*

Од 2011. године Центар за социолошка истраживања је у сарадњи са Центром за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу организовао научне скупове и округле столове у оквиру рада на пројекту „Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и социокултурна динамика“ (2011–). Руководилац пројекта је проф. др Љубиша Митровић.

Одржани су бројни научни скупови и округли столови: *Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и социокултурна динамика* (округли сто), Центар за научна истраживања САНУ Универзитета у Нишу, маја 2011; *Утицај демографских промена у југоисточној Србији на друштвени развој и безбедност*, Центар за научна истраживања САНУ Универзитета у Нишу и Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета, Ниш, маја 2012; *Култура, наталитетска политика и демографски развој*, Центар за научна истраживања САНУ Универзитета у Нишу и Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета, Ниш, маја 2013; *Традиција, модернизација и идентитет: дијалог култура и партнерство цивилизација на Балкану*. Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, маја 2013; *Регионалне диспропорције у развоју Србије, миграције и демографска репродукција*, Центар за научна истраживања САНУ Универзитета у Нишу и Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета, Ниш, јуна 2014; *Социјални и здравствени проблеми ста-*

новништва југоисточне Србије – са посебним освртом на положај остарелих, Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу и Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу, Ниш, маја 2015; *Одлив мозгова – узроци и последице по национални развој и идентитет*, Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу и Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу, Ниш, јуна 2015; *Глобални и регионални аспекти мигрантске кризе и друштвене последице одлива мозгова по развој Србије и Балкана*, Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу, Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета, Центар за балканске студије, Ниш, маја 2016; *Демографски проблеми југоисточне Србије и могућности изградње пронаталитетске националне стратегије и политике*, Српска академија наука и уметности Огранак САНУ у Нишу, Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета, Ниш, октобра 2017; *Особености здравствене културе и патологије становништва југоисточне Србије и њихов утицај на демографску репродукцију*, Српска академија наука и уметности Огранак САНУ у Нишу, Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета, Ниш, 2018.

Објављени су и зборници радова са научних скупова и округлих столова:

1. Митровић, Љ. (пр.) (2011). *Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и социокултурна динамика*. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу.
2. Митровић, Љ. (пр.) (2012). *Становништво југоисточне Србије: утицај демографских промена у југоисточној Србији на друштвени развој и безбедност*. Београд и Ниш: Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу и Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу.
3. Митровић, Љ. (пр.) (2013). *Становништво југоисточне Србије: култура, наталитетска политика и демографска репродукција у југоисточној Србији*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Центар за социолошка истраживања и Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу.
4. Митровић, Љ. (пр.) (2014). *Становништво југоисточне Србије: регионалне диспропорције у развоју Србије, миграције и демографска репродукција*. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу.
5. Митровић, Љ. (пр.) (2016). *Становништво југоисточне Србије: Одлив мозгова: узроци и последице по национални развој и идентитет*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Центар за социолошка истраживања и Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу.
6. Митровић, Љ. (пр.) (2016). *Становништво југоисточне Србије: социјални и здравствени проблеми становништва југоисточне Србије – с*

посебним освртом на положај остарелих. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Центар за социолошка истраживања и Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу.

7. Митровић, Љ. (пр.) (2017). *Становништво југоисточне Србије: глобални и регионални аспекти мигрантске кризе и друштвене последице одлива мозгова по развој Србије и Балкана.* Ниш: Српска академија наука и уметности – Огранак САНУ у Нишу, Филозофски факултет Универзитета у Нишу.
8. Митровић, Љ. (пр.) (2018). *Становништво југоисточне Србије: демографски проблеми југоисточне Србије и могућности изградње пронаталитетске националне стратегије и политике.* Ниш: Српска академија наука и уметности – Огранак САНУ у Нишу, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Центар за социолошка истраживања.

10) *Корак ка професионализацији социологије: анализа потреба за професијом*

Центар за социолошка истраживања је у 2019. години реализовао интерни пројекат „Корак ка професионализацији социологије: анализа потреба за професијом“, који је финансирао Филозофски факултет у Нишу (руководилац Пројекта била је др Јасмина Петровић, редовни професор Филозофског факултета у Нишу, а секретар Ненад Станојевић, истраживач-приправник).

Циљ Пројекта био је допринос професионализацији социологије кроз експлицирање социолошке експертизе као и утврђивање и ширење могућности за практични ангажман стечених социолошких компетенција: а) експлицирање социолошке експертизе, а посебно њеног примењеног карактера, б) утврђивање листе (потенцијалних) послова за чије обављање су социолози квалификовани на основу исхода учења и компетенција које се стичу кроз релевантне студијске програме, в) идентификација (постојећих) радних места у чијем опису су послови из области социолошке експертизе, г) сензибилизација јавности и послодаваца за области социолошке експертизе и њен примењени карактер.

Чланови истраживачког тима били су сви наставници и сарадници Департмана за социологију, који су се, рапоређени у мање истраживачке групе, бавили одређеним сегментима професионализације социологије.

11) *Корак ка професионализацији социологије 2: анализа потреба за професијом*

Центар за социолошка истраживања је у 2020. години реализовао интерни пројекат „Корак ка професионализацији социологије 2: анализа потреба за професијом“, који је финансирао Филозофски факултет у Нишу. Руководилац Пројекта била је др Јасмина Петровић, редовни професор

Филозофског факултета у Нишу, а секретар Ненад Станојевић, истраживач-приправник.

Пројекат представља наставак истраживачких активности започетих на претходном Пројекту. У том смислу, постављени циљ истраживања је професионализација социологије кроз експлицирање социолошке експертизе, утврђивање и ширење могућности за практични ангажман стечених социолошких компетенција. Чланови истраживачког тима били су наставници и сарадници са Департмана за социологију Филозофског факултета у Нишу.

12) Друштвени значај студија социологије на Филозофском факултету у Нишу: ретроспектива и перспектива

Центар за социолошка истраживања у 2021. години реализује интерни пројекат „Друштвени значај студија социологије на Филозофском факултету у Нишу: ретроспектива и перспектива“, који финансира Филозофски факултет у Нишу. Руководилац Пројекта је др Драган Тодоровић, ванредни професор Филозофског факултета у Нишу, а секретар др Гордана Стојић, доцент Филозофског факултета у Нишу.

Циљ Пројекта је сагледавање домета и ограничења академског утемељења и развоја студија социологије на Филозофском факултету у Нишу и утврђивање оптималних праваца даљег развоја наставне и научне делатности на Факултету, као и активности за развој и подизање угледа Департмана за социологију и професије социолог, укључујући и јачање повезаности академица са широм друштвеном заједницом: а) сагледавање институционалног и организационог развоја Департмана за социологију на Филозофском факултету у Нишу, б) приказ и анализа развоја наставне и научне делатности Департмана, в) формулисање препорука за унапређивање наставне и научне делатности, г) утврђивање смерница за већу препознатљивост и популарност Департмана за социологију у будућим уписним циклусима, д) допринос професионализацији социологије кроз експлицирање социолошке експертизе, као и утврђивање и ширење могућности за практични ангажман стечених социолошких компетенција. Чланови истраживачког тима су сви наставници и сарадници Департмана за социологију Филозофског факултета у Нишу.

Закључак

Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу се континуирано развијао, а захваљујући успешној реализацији пројектних задатака високо се афирмисао у научној, образовној и културној јавности Србије и региона. Деценијама је окупљао бројне истраживаче који се ангажују у различитим областима научних истраживања, развојних и акцијских, почев од истраживања друштвене структуре наше земље, социјалног положаја радника, радног морала, апсентизма, међуетничких односа, процеса

транзиције, глобализације, традиције и модернизације, истраживања регионалне културне сарадње на Балкану, међуетничких односа и идентитета и културе мира до истраживања професионализације социологије, домета, ограничења и оптималних праваца даљег развоја студија социологије на Филозофском факултету у Нишу.

Центар је следио плуралистичку научну парадигму, а током реализације пројеката афирмисао је дијалог и толеранцију, односно регионалну сарадњу у науци, образовању и култури, и јасно истицао значај и потребу активне улоге универзитета и интелектуалаца у развијању балканске сарадње и очувању културних идентитета. Такође је указивао на одговорност савремених балканских елита (у култури, политици, привреди) за интензивирање регионалне сарадње и интеграције као предуслова цивилизацијског напретка и стабилности у региону. Резултати научне критике различитих теоријских концепција и стратегија друштвеног развоја и дискусија на научним конференцијама и округлим столовима које је организовао Центар унапређивали су научно сазнање и истраживачку одговорност интелектуалаца. Истакнуто је да критичка научна процена актуелних стратегија развоја мора бити како са становишта економске рационалности и ефикасности, тако и са становишта хуманизације и еманципације савременог човека, демократских односа и развоја културе мира, јер је само у таквом контексту могућ прогрес савременог друштва на Балкану. Такође је указано на неопходност модернизације гекултуре развоја, превладавања структурних неједнакости и заснивања нове политике на Балкану, коју би карактерисала сарадња међу народима и регионална и европска интеграција и афирмација начела културе мира, као и нов систем вредности, нова политичка филозофија и педагогија мира. Све то захтева и заокрет у васпитању младих, у чему важну улогу имају институције васпитања и образовања, као и медији.

Као резултат такве стратегије Центра за социолошка истраживања, успостављена је научна, образовна и културна сарадња са бројним установама, а неке од њих су: Висока политехничка школа и њен институт у Илменау (ДДР), Руска академија наука (Институт за социологију и Међународни центар за конфликтологију), Социолошки и Филозофски факултет Универзитета у Москви, Московски државни универзитет за међународне односе, универзитети у Петрограду, Казану и Краснодару, Филозофски факултет Универзитета у Великом Трнову, Економски и Правни факултет и Колеџ за туризам у Благоевграду, Бугарска академија наука (Институт за социологију), Центар за социолошко-политиколошка истраживања (Софија), Филозофски факултет у Скопљу, Педагошки факултет у Битољу, Филозофски факултет у Бањалуци, Факултет за социологију и социјалне науке у Крајови, Румунска академија наука (Букурешт), Међународна фондација за истраживање развоја (Сан Франциско, САД); Висока школа социјалних наука, Међународна фондација за истраживање развоја, партиципација, радничке контроле и самоуправљања (Париз); Светска Универзитетска академија Платон (Патра, Грчка). Поред међународне сарадње, успостављена је сарадња и са бројним институтима, факултетима и универзитетима у Србији, као и са САНУ (посебно са Огранком САНУ у Нишу) и Заво-

дом за проучавање социологије села и развој пољопривреде. Резултати научне, образовне и културне комуникације Центра за социолошка истраживања са научним, образовним и културним институцијама у земљи и иностранству су и часописи *Годишњак за социологију* (од 2005), *Балканске синтезе* (од 2014) и едиција тематских зборника *Балкан у процесу евроинтеграција* (од 2006).

Теоријским промишљањима и емпиријским сазнањима у Центру за социолошка истраживања дошло се до релевантних резултата и теоријски утемељених закључака, који могу бити од користи за научно разумевање и обликовање теоријског модела за изграђивање модерног грађанског друштва на Балкану, разумевање друштвених законитости у евроинтеграцијским процесима на Балкану, реформу система образовања, развијање стратегије регионалне културне сарадње и очување националних културних идентитета.

Истраживачи Центра за социолошка истраживања су компетентни за истраживање друштвених појава, реализацију емпиријских истраживања, израду стратешких докумената и едукацију, што такође потврђује његов значај и улогу у научној, образовној и културној јавности и међууниверзитетској, научној и културној сарадњи на Балкану.

Литература

- Архива Центра за социолошка истраживања (пријаве пројеката, радни материјали, годишњи извештаји).
- Митровић, Љ. (2018). О научно-истраживачкој и социокултурној мисији Института/ Центра за социолошка истраживања, *Годишњак за социологију*, XIV/20 (2018), 9–16.
- Петковић, Ј., Божиловић, Ј. (2018). Развој научноистраживачког подмлатка у оквиру Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу. *Годишњак за социологију*, XIV/20 (2018), 35–49.
- Стјепановић Захаријевски, Д. (2018). Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу као центар промоције науке, *Годишњак за социологију*, XIV/20 (2018), 17–33.
- Тодоровић, Д. (2010). *Библиографија радова (2006–2010) истраживача ангажованих на пројекту 149014Д Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције*. Ниш: Филозофски факултет.
- Todorović, D. (pr.) (2004). *Projekat 1310 „Kulturni i etnički односи na Balkanu – mogućnosti regionalne i evropske integracije“ (Izveštaj o radu 2002–2004)*. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, Institut za sociologiju.

Lela Milošević Radulović
Suzana Marković Krstić
Nenad Stanojević

CONTRIBUTION OF THE CENTER FOR SOCIOLOGICAL RESEARCH OF THE FACULTY OF PHILOSOPHY IN NIS TO DEVELOPMENT OF SCIENCE, EDUCATION, INTERNATIONAL AND INTER-UNIVERSITY COOPERATION

Abstract: The paper presents the institutional development of the Center for Sociological Research from its establishment until today and an overview of implemented scientific research projects, national and international scientific conferences and round tables, that have contributed to the development of science, education, international and interuniversity cooperation in Serbia and the Balkan, which is part of the scientific research and cultural missions of the Center for Sociological Research. The paper is based on the analysis of archival and bibliographic material, which testifies to the extremely rich and multidisciplinary scientific production and the engagement of researchers in recognizing, perceiving and studying current social problems. Considering the achieved results, the Center is internationally recognizable as the initiator and backbone not only of research activities that contribute to the development of science and education, but also social engagement to achieve international and interethnic cooperation in the spirit of peace culture. In accordance with its recognizable contribution in the field of scientific research, educational and socio-cultural activities, the Center for Sociological Research has highly affirmed itself in the scientific, educational and cultural public of Serbia and the region.

Key Words: Center for Sociological Research of the Faculty of Philosophy in Nis, Department of Sociology, Science, Education, International and Interuniversity Cooperation.